

ФІЛОСОФСЬКІ, ІСТОРИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Зварич Р.В.

ЗАКОННІСТЬ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

УДК 340.13

Постановка проблеми. Особливості розвитку суспільних відносин потребують вдосконалення механізму державно-правового впливу на них. Тому, дотримання законності в процесі правового регулювання є актуальною та практично значимою проблемою, яка потребує подальшого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих аспектів законності і правового регулювання у цій сфері займалися такі відомі науковці як Л. Гапоненко, Л. Горбунова, О.Кдлян, І. Кеня, А. Козіна, Л. Мелех, О. Мельник, Р. Мельник, О. Нагорний, С. Околіта, П. Рабінович, В. Самохвалов, О. Соколенко, Ю. Шемшученко та інші.

Проте у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції малодослідженими є проблеми дотримання законності у процесі регулювання суспільних відносин.

Постановка завдання. Метою наукової статті є загальнотеоретичний аналіз законності в контексті динаміки правового регулювання суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовий механізм регулювання суспільних відносин знаходиться в тісному взаємозв'язку з станом законності. В юридичній літературі законність розглядають як режим діяльності суб'єктів права, що полягає в належній реалізації ними положень правових норм у всіх без виключення сферах суспільних відносин. На думку Л. Горбунової юридичний механізм впровадження законності у суспільне

життя являє собою систему засобів трансформації вимог правомірної поведінки на практичну діяльність із застосуванням правових норм. В такому аспекті сутністю правового механізму є методи правового регулювання, які застосовуються до осіб, що ухиляються від виконання законів у вигляді заходів переконання та державного примусу, забезпечуючи тим самим ефективну реалізацію вимог законів. Завдяки діалектичній взаємодії механізму переконання і примусу в процесі державного управління можна успішно регулювати стан законності в суспільстві [3, с.16-17].

За визначенням Ю. Шемшученка, правове регулювання є різновидом соціального регулювання та одним із засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства і держави. Предметом правового регулювання є правові, економічні, політичні та інші суспільні відносини, впорядкування яких неможливе без використання норм права.

Правове регулювання забезпечується за допомогою державного механізму, головними складовими якого є: а) норми права, що закріплені в законах та підзаконних нормативних актах, якими визначається модель можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин; б) юридичні факти, з якими пов'язані виникнення, зміна чи припинення правових відносин; в) власне суспільні відносини, тобто відносини, які опосередковані нормами права; акти реалізації прав та обов'язків суб'єктів правовідносин; г) правові санкції щодо порушників норм права [13, с.715].

Однак, як зауважує К. Клименко, основний зміст методу правового регулювання складає юридична рівність чи нерівність суб'єктів правовідносин. Мається на увазі те, що суб'єкти або вступають у відношення і беруть участь в ньому завдяки власній волі у своїх інтересах (метод координації), або вступають у нього, беручи участь незалежно від своєї волі (метод субординації) [5, с. 35].

Таким чином, державно-правовий вплив на поведінку суб'єктів щодо забезпечення законності у правовому регулюванні здійснюється диспозитивними та імперативними способами.

Оскільки в правовому регулюванні відбувається процес втручання держави у життєдіяльність суспільства в цілому та кожної окремо взятою особи, то він має бути в межах закону. Саме забезпечення законності і правопорядку в суспільстві і вирішення соціальних конфліктів завдяки використанню сили і авторитету правових норм є необхідною сферою правового регулювання суспільних відносин. Завдяки цьому суспільство захищає себе від деструктивних проявів [7, с. 133-134].

Отже, суть механізму взаємодії законності і правового регулювання полягає в тому, що основною метою як законності, так і правового регулювання в цілому є забезпечення порядку в суспільних відносинах.

Аналізуючи питання законності втручання держави в суспільні відносини, необхідно зауважити, що в юридичній літературі, окрім правового регулювання, існує поняття правового впливу.

Т. Тарахонич розглядає правове регулювання, як комплексну наукову категорію, що характеризується правовим впливом на суспільні відносини, який здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм та методів з метою приведення їх у відповідність до потреб суспільства та забезпечення у ньому порядку і стабільності, що в кінцевому результаті і є законністю. В цьому аспекті поділяємо позицію дослідниці, яка зауважує, що в сучасний період категорія правове регулювання наповнюється новим змістом і її необхідно розглядати крізь призму поняття правового впливу, враховуючи той факт, що поняття правового впливу є більш ширшою категорією як правове регулювання. Тому, дані категорії не можуть бути ізольовані, оскільки вони взаємопроникають, взаємодіють та взаємодоповнюють одна одну [11, с. 12-13]. В цій ситуації основне, щоб вони здійснювались на підставі та в межах законності.

Принцип законності (в залежності від суб'єктів державно-правового впливу) дуже тісно пов'язаний з такими основними принципами правового регулювання суспільних відносин, як загальнодозволений (для громадян – «дозволено все, крім прямо за-

бороненого законом»), та спеціальнодозволений (для державних органів і посадових осіб – «заборонено все, крім прямо дозволеного законом»). Суть співвідношення даних принципів розкривається в тому, що принцип законності вимагає точного виконання законів всіма суб'єктами і порядку передбаченого законом, а останні – вказують на можливість для особи діяти на власний розсуд, не порушуючи при цьому законодавства [4, с. 22].

Таким чином, законність, як зазначає Н. Оніщенко, є особливим соціальним явищем суспільного життя та самостійним елементом механізму державно-правового регулювання, що у сучасній правовій державі розглядається, як режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним актам [9, с. 14].

Що стосується принципу законності, як засобу забезпечення державно-правового режиму, то тут необхідно відмітити, що він дає змогу встановити зв'язок між законністю у сфері реалізації державної влади та законністю у сфері функціонування суспільства. У зв'язку з цим, як зауважує П. Арнутов, режим законності встановлюється не тільки тоді, коли всі реальні відносини між окремими членами суспільства та їх групами відповідають чинному законодавству, але й тоді, коли ці закони відображають і задовольняють ті об'єктивні потреби правового регулювання, які формуються в суспільстві [1, с.116-117].

Принцип законності на конституційному рівні в Україні закріплений в якості основоположного принципу правового регулювання. На думку Ю. Ткаченко, принцип конституційної законності розкривається в наступних вимогах: а) забезпечення повної і безумовної реалізації гуманістичного і демократичного потенціалу Конституції України; б) забезпечення верховенства Конституції України, як Основного закону держави та суспільства; в) реалізація безпосередньої дії норм Конституції України; г) забезпечення стабільності конституційного законодавства і практики його застосування [12, с. 879].

Механізм реалізації конституційної законності в якості важливого принципу правового регулювання залежить від ефективних засобів його забезпечення. Безумовно основна роль по

забезпеченню конституційної законності в процесі правового регулювання суспільних відносин належить органам публічної влади.

В цьому аспекті досить слушною є позиція А. Крусян щодо можливості поділу публічних структур на такі групи: «законодавчий та конституційно-виконавчі органи», та «конституційні контрольно-наглядові органи» тощо. Стосовно України, до першої групи органів потрібно віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, інші центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування тощо. До другої групи – Конституційний Суд України, систему правоохоронних органів та інші органи юстиції, що забезпечують охорону конституційної законності. Тут пріоритетна роль належить конституційній юстиції, що обумовлено специфікою конституційно-правового статусу та компетенцією Конституційного Суду України, як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні.

Так, головним об'єктом конституційної юстиції є Конституція, а єдиним завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України, як Основного Закону держави на всій території України (ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Визначальною ознакою конституційної законності, у свою чергу, є визнання верховенства конституції у системі нормативних актів як акта вищої юридичної сили [6, с. 7-8].

Враховуючи вищесказане, О. Музичук пропонує визначити законність в діяльності органів публічної адміністрації, як режим функціонування, під час якого вони не тільки вимагають від фізичних та юридичних осіб безумовного виконання норм та вимог чинного законодавства, а й самі неухильно їх дотримуються, а також відповідним чином реагують на їх порушення, забезпечуючи порушення відновлених прав.

Особливістю режиму законності в діяльності органів публічної влади в процесі правового регулювання суспільних відносин полягає в тому, що, з одного боку, виконуючи притаманні їм

завдання і функції, вони послідовно забезпечують режим законності в державі. З іншого боку – сама діяльність органів публічної влади базується на суворому дотриманні Конституції України, законів України та підзаконних нормативних актів. В той же час, зміст діяльності публічної організації полягає в тому, що:

1) всі рішення, які приймають органи та працівники публічної адміністрації мають відповідати чинному законодавству;

2) такі рішення не повинні виходити за межі повноважень цих органів;

3) рішення публічної адміністрації повинні прийматися у такому порядку і формах, які відповідають юридичним приписам [8].

Отже, діяльність органів публічної влади є важливою гарантією дотримання законності в сфері державно-правового регулювання суспільних відносин. На них покладається обов'язок як самим встановлювати вимоги і дотримуватись законів та підзаконних нормативно-правових актів, так і здійснювати контроль за належним їх виконанням практично всіма суб'єктами правовідносин.

Крім органів публічної влади, важливе значення в процесі регулювання суспільних відносин мають органи місцевого самоврядування, де дотримання законності є також актуальною проблемою.

Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначили систему та внутрішню структуру місцевого самоврядування, де територіальній громаді належить пріоритетне становище. Як справедливо зауважує О. Головка, саме територіальній громаді повинна відводитись головна роль нагляду за законністю діяльності всіх створених нею елементів системи місцевого самоврядування в процесі здійснення ними повноважень щодо регулювання суспільних відносин на місцевому рівні. Оскільки муніципальні органи є легітимним показником волі місцевого населення об'єднаного в територіальну громаду, то їм слід надати повноваження щодо контролю за діяльністю всіх підвідомчих і не підвідомчих юридичних осіб, розташованих

на території юрисдикції громади. Сучасна демократична правова держава повинна створювати такі правові регулятори суспільно значущої діяльності, які б відповідали тенденції неможливості зашкодити законним шляхом загальнодержавним і регіональним інтересам, інтересам конкретної територіальної громади та її окремих членів. Саме такий муніципальний контроль може стати оригінальним поєднанням громадського та державного нагляду за законністю діяльності розташованих на території громади суб'єктів [2].

Аналізуючи особливості правового регулювання суспільних відносин в контексті забезпечення законності варто зауважити, що принцип законності є одним з фундаментальних принципів розбудови європейської правової системи.

Необхідною вимогою, яка забезпечує практичну реалізацію принципу законності є його загальність щодо всіх суб'єктів правовідносин. Ця властивість притаманна всім правовим системам (включно і правовій системі України), які тяжіють до європейського типу. О. Скрипнюк виділяє дві основні умови щодо механізму реалізації такого стандарту законності в умовах формування європейського права: по-перше, необхідно створити правові умови, які б об'єктивно унеможливили обмеження дії принципу законності шляхом запровадження жорстких санкцій щодо тих суб'єктів правовідносин, які схильні до порушення законності. По-друге, формування такого типу правосвідомості, для якого не є властивим намагання уникати вимог законності або спотворювати цей принцип. Що стосується України, то, на жаль, дана вимога в сучасних умовах ще не до кінця виконується. Завадою на цьому шляху, з одного боку, є наявність значних прогалин в національному законодавстві, які іноді істотно впливають як на політичний, так і правовий розвиток держави. А з іншого боку, дана вимога законності ще не в повній мірі усвідомлюється суб'єктами правовідносин як внутрішня вимога правового регулювання [10, с. 12-14].

Отже, дотримання принципу законності в процесі правового регулювання суспільних відносин є важливим питанням ре-

формування правових систем держав в умовах формування права Європейського типу. Дана проблема є актуальною для сучасної України, оскільки від її вирішення залежить подальший прогресивний розвиток національної правової системи України, як європейської демократичної правової держави.

Висновки. Таким чином, законність є особливим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин, зміст якого виражається у двох основних аспектах: по-перше - як режим відповідності суспільних відносин вимогам законодавства; по-друге - як межа державно-правового впливу на суб'єктів суспільних відносин та здійснення владних повноважень органами державної влади в праворегулятивній діяльності.

Перспективу подальших досліджень зазначеної проблематики вбачаємо у підвищенні рівня механізму державно-правового регулювання в Україні.

1. Арнутов П.І. *Принцип законності у контексті постановня правової державності: питання теорії* / П.І. Арнутов // *Наукові праці МАУП*. – 2010. – Вип.. 4(27). – С. 114 – 118.
2. Головка О.М. *Місцеве самоврядування і законність: теоретико-правові аспекти* / О.М. Головка // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. – 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pppd/2011_1/7Golovko.pdf
3. Горбунова Л. М. *Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади: монографія* / Л. М. Горбунова. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 240 с.
4. Демків Р. *Розвиток принципів правового регулювання в умовах розбудови правової держави* / Р. Демків // *Юридична Україна*. – 2006. – Вип. 8. – С. 19 – 22.
5. Клименко К. *Історико-філософські та правові основи методології правового регулювання суспільних правовідносин* / К. Клименко // *Право України*. – 2007. - №3. – С. 32 – 35.
6. Крусян А. *Конституційна законність: правова доктрина та практика забезпечення і захисту в Україні* / А. Крусян // *Митна справа*. – 2012. – № 1(79). – С. 3 – 10.
7. Мельник О. *Сфера правового регулювання: поняття, ознаки, види* / О. Мельник // *Право України*. – 2010. – № 9. – С. 132 – 138.

8. Музичук О. М. *Поняття та зміст законності діяльності публічної адміністрації* / О. М. Музичук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_1/PB-1/PB-1_9.pdf
9. Оніщенко Н. М. *Принцип законності: наукові реалії сьогодення* / Н. М. Оніщенко // *Альманах права*. – 2012. – Випуск 3. — С. 13 – 18.
10. Скрипнюк О. В. *Європейські стандарти законності в розвитку національної правової системи України* / О. В. Скрипнюк // *Правова система України у світлі Європейського вибору: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених. Київ, 13 червня 2008*. – К.: ТОВ «В-во «Юридична думка», 2008. – С. 10 – 16.
11. Тарахонович Т. І. *Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять* // Т. І. Тарахонович // *Часопис Київського університету права*. – 2009. – № 4. – С. 10 – 14.
12. Ткаченко Ю. В. *Конституційна законність як принцип конституційного ладу* / Ю. В. Ткаченко // *Форум права*. – 2010. – № 4. – С. 875-883.
13. Шемшученко Ю. С. *Правове регулювання* / Ю. С. Шемшученко // *Великий енциклопедичний словник* / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – С. 715.

Зварич Р.В. Законність у правовому регулюванні суспільних відносин.

В статті розглядаються загальнотеоретичні аспекти законності в механізмі правового регулювання суспільних відносин. Аналізуються особливості реалізації принципу законності в процесі правового регулювання суспільних відносин в сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: законність, правове регулювання, механізм правового регулювання, суспільні відносини.

Зварич Р.В. Законность в правовом регулировании общественных отношений.

В статье рассматриваются общетеоретические аспекты законности в механизме правового регулирования общественных отношений. Анализируются особенности реализации принципа законности в процессе правового регулирования общественных отношений в современном украинском обществе.

Ключевые слова: законность, правовое регулирование, механизм правового регулирования, общественные отношения.

Zvarych R.V. Legitimacy in legal regulation of social relation.

The article considers general theoretical aspects of legitimacy in the mechanism of legal regulation of social relation. Features of application of the principle of legitimacy to the process of legal regulation of social relation in the contemporary Ukrainian society are analyzed.

Key words: legitimacy, legal regulation, mechanism of legal regulation, social relation.

Ковальова О.В.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВИ ПРАВЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 340.12

Постановка проблеми. Перетворення практично в усіх сферах суспільного життя України закономірно обумовлюють вдосконалення правореалізаційної діяльності органів державної влади, їх посадових осіб, підвищення відповідальності за прийняті ними управлінські рішення. Це зумовлено тим, що сьогодні існує необхідність усунути негативні тенденції, котрі виникають у практиці реалізації цих рішень, насамперед у галузі правозастосування, про що свідчить значна кількість порушень законності. Особливої соціальної та юридичної значущості додає те, що їх скоюють особи, уповноважені охороняти і зміцнювати законність та правопорядок.

Неякісні управлінські рішення ускладнюють досягнення цільових установок застосування права, знижують виховне значення правозастосовного процесу, негативно впливають на авторитет органів та посадових осіб, що здійснюють владні повноваження. Неякісна робота суб'єкта, що застосовує право, створює у громадян викривлені уявлення про спрямованість його діяльності.

Правотворчість і правозастосування – процеси, що безпосередньо впливають на розвиток усього суспільства. Від того, на яких принципах базуються ці процеси, залежить якість державного правового устрою суспільства. Тож вплив принципу справедливості на ці процеси важко переоцінити, особливо в аспекті оцінювання правових явищ. Урешті решт основна мета правотворчості й правозастосування – чітке регулювання суспільних